

ADALÉKOK A FINN DIFTONGUSOK TÖRTÉNETÉHEZ

MIKOLA TIBOR

Közismert dolog, hogy a finn nyelv diftongusai nem eredetiek, hanem másodlagosak, s hogy — a nyiló diftongusok nagy részét kivéve — valamely mássalhangzó vokalizálódása által jöttek létre. A vokalizálódott mássalhangzó lehetett *k , *η , *δ és *β (vö. SKRK.² 37—38). A következőkben megkísérelünk fényt deríteni néhány diftongust (vagy hosszú magánhangzót) tartalmazó finn szó etimológiájára.

1. *joutaa*. Budenz (MUSz. 156—159) a *joutaa*, *johtaa*, *joutua* stb. szavakat közös eredetűeknek tekintette, s a magyar *jut* ige megfelelői közé sorolta. Az $u \sim h$ váltakozást alapnyelvi *g -ből származtatta, s a *h* fejleménnyel kapcsolatban utalt a *nähdä* és *tehdä* szavak *h*-jára. A későbbi kutatás az etimológiát elvetette, Szinnyei például (NyH.⁷ 150) már csak a magyar *jut*, osztják *joγät*- 'jön, érkezik', vogul *joχt*- 'megjön, jut' szavakat egyezteteti egymással. Bárczi — azt hiszem, helyesen — még nem veti el teljesen azt a lehetőséget, hogy *jut* igénk esetleg mégiscsak finnugor eredetű (SzófSzót.). A finn etimológiai szótár szerint a *joutaa*, *johtaa* stb. szavaknak nincs megfelelésük a távolabbi rokon nyelvekben.

Mi Bárczi álláspontjára helyezkedünk, és továbbra is összekapcsoljuk az említett finn, vogul, osztják és magyar szavakat, ezek szerint tehát Budenz etimológiáját lényegében véve helyesnek tartjuk. A felsorolt finn, vogul, osztják és magyar adatok mellett Budenz egyéb szavakat is belevon szögyeztetésébe, ezek vizsgálatára azonban hely- és időhiány miatt nincs alkalmam kitérni.

Jelentéstani szempontból az etimológia nem támaszt semmiféle nehézséget. A finn és az obi-ugor szavak egyeztetése hangtanilag sem okoz problémát, hiszen a finn *ouu*-ja csak egy mássalhangzó folytatása lehet, ez akkor is így van, ha elvetjük a *joutaa* ~ *johtaa* szópár nyilvánvalónak látszó összefüggését. De ha nem vetjük el, akkor a vokalizálódott konzonáns nem lehetett más, mint *k , amely a finnben gyakran eredményez *t* előtt *h*-t, pl. *ahtaa*, *lähteä*, *tohtaa* stb. A *k (*γ) > u fejlődésre is akad néhány példa: *souta*- (< *sōγδ , vö. Collinder, CompGr. 409), *löyly* (< *leyl ●, vö. Collinder, CompGr. 412, de Mikola, NéprNyelvtud. VIII, 26). — Az obi-ugor adatok nem igényelnek magyarázatot. A magyarban a *kt -nek van *t* fejleménye: *tat* (*fa*) (~ vog. *toxt*, osztj. *tōγät* stb.), *fut*, *két*. A *tk -ből ugyancsak *t* lesz: *köt* (~ finn *kykeä* stb.), *tat* (*hal*) (~ vog. *tāxt* stb.). Nem hiszem, hogy itt az ősmagyarban *kt , *tk > *tt* változás ment volna végbe, legalábbis nem minden esetben. Egyszerűen az lehet a helyzet, hogy a *t - az ősmagyarban csak intervokális helyzetben spirantizálódott, de adkonzonantikus helyzetben megmaradt, vö. még *irt* < *rt - (Collinder, CompGr. 123).

2. *kauka*-. A szó megfelelései a SKES. szerint ezek: lapp I. N. *gāwkâs* 'epämielinen, kammottava (esim. tyhjä talo); kovin ikävä (adj.); saamaton, joka vain

tuijottaa tietämättä mitä pitäisi tehdä', Arj. *kāwnkas-sajjēn* 'etäisellä, ikävällä paikalla', 2. N. *gaw'get*, -*wg*- 'vuotaa, karista alas t. ulos; tunkeutua ulos (esim. jauhot säkin läpi); levitä (haju); kuljeksia, juosta laajalti ympäri; tulla erikseen, yksi silloin, toinen tällöin (etenkin porot)' — mord. E. *kuvaka*, M. *k_oavaka* 'pitkä' — osztj. V-Vj. *koy*, Ni. *χūw* 'pitkä' stb.

Collinder FUV.-ja más összeállítás ad, Toivonen lapp adatait nem említi, ellenben felhívja a figyelmet más lapp szavakra: *guk'ke* 'long', *guk'ken* '(being) far away; from far away', *gukkas* '(going) far (away)'; *gukka* 'long (time), diu'.

Budenz annak idején (MUSz. 116) a finn *kauka*- családját összefüggésbe hozta a magyar *hosszú* családjával. *Hosszú* szavunkhoz a következő szavak tartoznak (vö. FUV. 81): vog. *χosa* 'long, tall' — zürj., votj. *kuž* — cser. *kužā*. E szavakat már Budenz (i. h.) is összekapcsolta.

Halász (NyK. XXIII, 33) az alábbi szamojéd szavakat sorolja a magyar *hosszú* rokonságába: nyenyec *ḡāxana*, *ḡāna* 'längst' stb. — enyec *kudahane* — ngan. *kunta* 'lang', *kuaganu* 'längst' — szelk. *kundok*, *kundak* 'fern' — kam. *khūñō* 'entfernt', *kunzu* 'Länge'. Setälä (FUFA. XII, 97; SUSA. XXX/5,34) a szamojédből csak a kam. *kunzu* 'Länge', *kund'u* 'lange' stb., koib. *kondžinan* 'längst, lange' szavakat említi meg. A finn *kauka*- szamojéd megfelelései Setälä szerint (FUFA. XII, 29; SUSA. XXX/5, 31) a kam. *khūñō* 'entfernt', *kunğa* 'weithin' és a koib. *kuņa* 'weit'.

A finn *kauka*- és a magyar *hosszú* (és megfelelőik) egymáshoz való viszonyának tisztázása érdekében kíséreljük meg rekonstruálni a két szócsalád alapalakját! A szókezdő mássalhangzó nyilvánvalóan **k*- volt mindkét csoportnál. A *hosszú* családjánál Steinitz (FgrVok. 24) **ō* ~ **u* váltakozást tételez föl: a magyar és a vogul szó magánhangzója **ō*-ra, a permi és a cseremisiz adatok pedig **u*-ra mutatnak szerinte. Lytkin (IstVokPJa. 207) viszont **o*-ra vezeti vissza a permi szavak *u*-ját. Itkonen kutatásai is (FUF. XXXI, 196, 286) azt igazolják, hogy *hosszú* szavunk finn-permi megfelelései **o*-t tartalmaznak. Ezek alapján mind az öt nyelvben **o*-t rekonstruálhatunk. A következő mássalhangzó **š* volt. Miért *hosszú* azonban a magyar szó *sz-e*? A nyelvelmékekben és a nyelvjárásokban ilyen változatokat találhatunk: 1258: *hoziw*, 1285: *hoziu potok* stb.; nyj. *hoszju*, *hojszu*, *hojszu* stb. (vö. Beke, Nyr. LX, 21—22). Ezek az adatok arra engednek következtetni, hogy a szó eredetileg az eddig rekonstruált négy hangon (**koša*) túlmenőleg még egy további mássalhangzót is tartalmazott. Collinder (CompGr. 411) **kuñcu* alakot tesz föl, de alighanem tévesen. Rekonstrukcióját nyilván a kam. *kunzu* 'along', *kund'u* '(for a) long (time)' szavakra alapozza, mely szavakat szótárával ellentétben összehasonlító nyelvtanában (CompGr. 139) a magyar *hosszú* megfelelései közé sorolja. A szamojéd megfelelésekre még visszatérünk. A Collinder föltette **ñc* egyébként nem magyarázza meg a magyar *-jsz-*, *-szj-* hangkapcsolatokat.

Vizsgáljuk meg most a finn *kauka*- családját! Az egyeztetett szavak közül a finn *kauka*- és az osztj. V. *koy* adják a kérdés megoldásának kulcsát: a magánhangzó tekintetében a finn, a mássalhangzó tekintetében pedig az osztják őrzi az eredetibb állapotot. A magánhangzó-megfeleléseknél figyelembe kell venni azt, hogy a palato-veláris mássalhangzók előtt a vokálisok hajlamosak a zártabbá válásra (vö. Itkonen; FUF. XXIX, 331—332; Steinitz, FgrVok. 25; Mikola, NéprNyelvtud. VIII, 23—31; N. Sebestyén Irén, NyK. LXVIII, 78—82). Így érthető lesz a mordvin *u* és az osztják *o*. Az **o* folytatása a mordvinban szabályosan *u* (vö. Steinitz, FgrVok. 46; Collinder, CompGr. 156). A lapp megfelelések nehéz problémát jelentenek. A SKES. említette N. *gāwkās* 'epämielinen, kammottava (esim. tyhjä talo)' stb. idetartozása mind hang-

tani, mind jelentéstani szempontból kétségesnek látszik. A finn *a* ~ lapp *a* megfelelés szabálytalan, habár egyes szavakban előfordul (vö. Itkonen, OstlappVok. 66; Steinitz, FgrVok. 32 kk.; Collinder, CompGr. 152). A szabályos megfelelés *uo*. A *guk'ke* *u*-ja kétszeres zártabbá válás eredménye lenne? Ha a mordvinban és az osztjákban is megfigyelhető **a > *o* változást a lappra is föltesszük, akkor a finn *kauka-* ~ lapp *guk'ke* viszonya emlékeztet a finn *souta-* 'evez' ~ lapp *sukká* viszonyára. Egy korábbi palato-veláris hatására bekövetkezett kétszeres zártabbá válás figyelhető meg a finn *täysi* ~ lapp *K. diwdas, diw'd* ~ magyar *teli* stb. esetében is (vö. Mikola, NéprNyelvtud. VIII, 23—31). Gondolhatunk azonban arra is, hogy az *u* nem zártabbá válás, hanem kontrakció eredménye. Palato-veláris mássalhangzóból származó *v* kontrahálódása ment végbe a lapp *bivvá-* 'keep warm (not feel the cold)'; *bikte* (!) 'to warm (subject: clothes)' és esetleg a *dik'ke* 'louse' szóban is. Lásd erről alább! Ez esetben a *guk'ke* *-k'ke* eleme — mint a *dik'ke*-é is — képző volna.

A mássalhangzó-megfelelések alapján a finn *kauka-* *u*-ját vokalizálódás eredményének kell tartanunk. Tekintettel az osztják *V. koy-ra*, kétféle megoldás kínálkozik: **k* vagy **ŋ*. A lentebb vizsgálandó szamojéd adatok inkább az **ŋ*-t valószínűsítik. Ez az **ŋ* azonban később **k*-vá, majd **ɣ*-n keresztül *u*-vá változott. Ilyen esetekben Collinder **w*-t szokott föltenni (vö. pl. CompGr. 115), de az osztják *ɣ* alapján én inkább hajlok eredeti **ɣ* (? **k*, ? **ɣ*₀, ? **k*₀ < uráli **ŋ*) rekonstruálására.

Összefoglalva a fentieket megállapíthatjuk, hogy *hosszú* szavunk egy **koʔs*●, a finn *kauka-* pedig egy **kaŋ*(●) töre vezethető vissza. Közös nevezőre lehet-e hozni ezt a két rekonstruált alakot? Ami az **a ~ *o* eltérést illeti, az nem lehet az egyeztetés akadály, hiszen az *a* a finn *kauka-* rokon nyelvi megfeleléseiben is **o*-vá változott a palato-veláris környezet hatására. Ugyanezt föltehetjük a *hosszú* családja esetében is. A konzonzantizmus tekintetében az az egyeztetetőség kritériuma, hogy beilleszthető-e a *kauka-* **ŋ*-je a (?)-lél jelölt helyre a *hosszú* szó rekonstruált alakjába. Levezethető-e a *hosszú* szó családjának minden egyes tagja egy **koŋs*● töből?

A magyar *hosszú* korábbi *hojszú* alakja jól illik a rekonstruált tőhöz. A finn *jousi*, lapp *juok'sá*, mord. *joŋs*, cser. *joŋež* stb. szavak pl. a magyar *új* megfelelései. A *j* nyilván az **ŋ* folytatása, hiszen az *-s-* a magyarban elveszett (vö. Hajdú, Bevezetés... 106), s mivel az **s* mind szó kezdetén, mind szó belsejében *sz-szé* változott, az **ŋs* kapcsolat eredményeül *-jsz-*t kell kapnunk.

A vogul *χosa*-ban a *s* előtt nincs nyoma az **ŋ*-nek. Föltehető, hogy hangátvetés történt, mint pl. a finn *löyly* ~ vog. *lili* esetében is (vö. Mikola, i. h.). Közismert tény, hogy a nyelvi változások során, az átmenet, az ingadozások idején, a nyelvérzék bizonytalansága miatt olykor az általános tendenciával ellentétes folyamatok is végbemennek. Jellemző példa erre a finn *vaski* osztják *way* megfelelése, amelyben a szó belseji spiráns kidobódott a szó belsejéből, majd elvonódott. A *s*(piráns) + *p*(alato)-*v*(eláris) kapcsolatot az obi-ugor nyelvekben általában metatézisen megy át, pl. lapp *suos'ká-* 'chew, bite' ~ vog. *tayt*, lapp *naes'ke-* 'scrape the membrane of the skin' ~ vog. *naewt-* stb. (vö. Collinder, CompGr. 96 kk.). Ezért nem meglepő, hogy nemcsak *s + pv > pv + s*, hanem néha fordított irányú *pv + s > s + pv* metatézis is történik. A vogulban a szó végére került palato-veláris nyoma megvan: T. *kōšōw*, Ko. *kōšāš*, P., ÉV. *kōšā*, DV., AL. *kōšāš*, FL., Szo. *χosa* (vö. Steinitz, WogVok. 255). Arra is lehetne gondolni, hogy a vogul *-w, -a, -ā* tulajdonképpen a magyar *hosszú* *ú*-jának a megfelelése. Valószínűbb azonban, hogy a *hosszú* mai alakja kontamináció eredménye. A nyelvemlékek és a nyelvjárások főntebb már idézett *hoszjú, hojszú, hojszu* adatai azt mutatják, hogy a magyarban a metatézises és a metatézis

nélküli alakok egyaránt megvoltak. A metatézis nélküli *hojszu -jsz-e* eredményezte a gemináta *-ssz-t*, míg a metatézis révén szó végére került $*\gamma$ ($<^* \eta$) adta az *u, ú-t*. A két variáció keveredéséből születhetett a *hosszú*.

A permi nyelvek *kuž* szavában nem látjuk a palato-veláris nyomát. Ugyanez vonatkozik a cseremis *kuž̄*-ra is. De az $*\eta$, $*k$ ilyen eltűnése ezekben a nyelvekben nem példátlan, vö. finn *joutsen* ($<^* \eta c$), lapp *njuk'čá*, votj. *juš*, zürj. *juš ~ jušk-*; osztj. I. *ňanšem* 'gill', zürj. *ňokcim*, cser. *našmā, nošmā* (Collinder, CompGr. 133); finn *syksy*, cser. *šəžə, šizə*, votj. *sizyl*; finn *uksi*, zürj., votj. *es* stb. (Collinder, FUV.)

Hogyan illenek most már az etimológiai irodalomban említett szamojéd szavak a kikövetkeztetett $*ka\eta(\bullet)$, $*ko\eta\bullet$ alakokhoz? A nyenyec *ňaxana, ŋāna* 'längst' stb. adatok, amelyeket Halász (i. h.) a főntebb vizsgált finnugor szavakhoz kapcsolt, nyilvánvalóan nem tartoznak ide. Az enyec *kuddahane* 'längst'; ngan. *kunta* 'lang'; *kuagunu*; szelk. *kundok, kundak*, 'fern'; kam. *kunzu* 'längs', *kund'u* 'lange', *khünö* 'entfernt', *kuŋga* 'weithin'; koib. *kuŋa* 'weit', *kondžinan* 'längst, lange' vizsgálatára mindjárt rátérünk. A vizsgálatba bevonhatjuk a mot. *kundugu* 'weit' szót is (vö. SUSA. LIX, 67).

Ha tekintetbe vesszük azt a körülményt, hogy a szótagvégi $*\eta$ a szamojédban rákövetkező dentális mássalhangzó előtt gyakran *n, ŋ, m*-é változik, az egyeztetés nem lesz lehetetlen, vö. vog. *čēŋci* 'sparrow' stb. ~ nyenyec *sinček, siŋzew, siizew* 'a little bird', szelk. *sünd'eka, sünzeka*, mot. *čunžiaha* 'bird', taigi *sinšaku*; finn *sisi-lisko*, cser. *šákšäl'ə, šəŋsal'ə, šəŋzäl'ə* stb.,? nyenyec *taans, taanc*, ngan. *tānsu* 'lamprey', enyec Ch. *tađ'u, B. tazu*, szelk. *toosoo, toos* 'lizard', kam. *tonsə*, koib. *tanza*, mot. *tanže*; osztj. I. *ňanšəm, ŋaxšəm* 'gill', nyenyec *ňūnci*'' (nomplur.) 'palate', kam. *neeni*; osztj. I. *oŋət* 'horn', nyenyec *ňāmt*, enyec Ch. *eddo, B. naddo*, szelk. *aamde*, kam. *amno*, koib. *amna*, mot. *amdy* (vö. Collinder, CompGr. 132—133). Föltehetőleg $*\eta s$ kapcsolatra megy vissza az enyec *kuddahane*, ngan. *kunta*, szelk. *kundak* és a mot. *kundugu*. $*\eta s$ -ből való viszont a kam. *kunzu, kund'u* és a koib. *kondžinan*. Nem kapott képzőt a kam. *khünö, kuŋga* és a koib. *kuŋa* szó. Ugyancsak képző nélküli a ngan. *kuagunu* is, amelynek $*\eta$ -je vagy kiesett, vagy vokalizálódott. Az $-\eta$ - kiesésére nézve vö. Collinder, CompGr. 125—129. A nyenyec *χun* 'Länge' is idetartozhat. Az n $*\eta$ -ből eredhet. Jelentésénél fogva a szó a legtöbbször Pxs3-mal ellátva fordul elő. A $-\bullet s$ előtt az $*\eta$ szabályosan n -né lett, majd innen elvonva olyan alakokba is bekerült, ahol hangtörvény szerint más fejlődést várnánk.

A magánhangzó-megfelelések vizsgálata reménytelen vállalkozás lenne a szamojéd hangtörténetéről jelenleg rendelkezésre álló kevés ismeret birtokában.

Az egész kiterjedt szócsalád névmási származéknak látszik. A $*k\bullet$ - rész azonos lehet a $*k\bullet$ -? kérdőnévmási tövel, amely itt határozatlan névmásként szerepel, az $-\eta$ elem pedig lativusrag lehet. A szó eredetileg azt jelenthette: '(valahova) el, odább, tovább'. Érdemes megemlíteni, hogy *távol* szavunkat hasonlóképpen magyarázták (vö. Szófszót). Nincs kizárva, hogy a több nyelvben jelentkező $*š, *s$, maga is lativusrag.

A sok lativusrag föltevése problematikusnak látszik talán. Ezzel kapcsolatban utalni szeretnék egy korábbi írásomra (NéprNyelvtud. X., 29—37), amelyben rámutattam a lativusragoknak a nyelvfejlődés korai szakaszaiban játszott nagy szerepére. Egy $-\eta$ rag föltételezését több körülmény is támogatná.

Az erzä-mordvin alatyri nyelvjárásában, amely megőrizte az eredeti $*\eta$ -t, gyakran előfordul egy $-\eta$ lativusrag: *кудонг 'домой', алонг 'вниз', васонг 'далеко'* stb., az irodalmi nyelvben *кудов, алов, васов* stb. van (vö. Очерки мордовских

диалектов, I. 29 kk.). Ez az *uz* ugyan nemcsak $*\eta$, hanem $*m$ és $*n$ folytatója is lehet (i. h.), de a többi nyelvjárás *u*-je alighanem kizárja jelen esetben a $*n$ -t, $*m$ lativusragot pedig éppúgy nem ismerünk, mint $*\eta$ -t.

Az osztyákbak is van egy archaikus, névutókbak előforduló *-η* rag, pl. Šerk. *ma χōšanem* 'zu mir', *ma pātanem* 'meinetwegen' stb. (vö. Steinitz, OstjChrest. 61).

A nyenyec *nā* névutó szelkup megfelelési (*-nik*, *-niη*), de más szelkup adatok is világosan $*\eta$ -re mutatnak, hiszen a $*n$ -ből a szelkupban nem lett *-η* ~ *-k* (vö. Mikolá, Népr. Nyelvtud. X, 30). A többi déli szamojéd nyelv is ismerhette az $*\eta$ -ragot, erre engednek következtetni ilyen kamassz határozószók, mint pl. (Donner-Joki 188) *iākšēη* 'gut', *ōbuη* 'einmal' stb.

3. *löytää*. Mint ismeretes, a szónak csak a magyarban van megfelelője: *lel*. Az etimológiát nem tudom bővíteni, csak azt a lehetőséget szeretném fölvetni, hogy a szó *löy*- része nem azonos-e a magyar *le-nni*, finn *lie*- stb. szavakkal. Ez esetben a *löytää*, *lel* igék egy kauzatív képzőt tartalmaznának, s a jelentés eredetileg ez lett volna: 'teszi, előidézi, hogy (meg)legyen'. A finnben gyakori a *-ta*, *-tä*, a magyarban az *-l* kauzatív képző (vö. SKRK². 251, ill. D. Bartha, A magyar szóképzés története 41.).

4. *nousta*, *nostaa*. A SKES. szerint a szó ismeretlen eredetű. Véleményem szerint nem ütközik nagyobb nehézségekbe az, hogy a finn *nouse*-t a vogul Szo. *numən* 'oben' stb., osztyák I. *nōχ* 'hinauf', *nūmān* 'oben' stb. szavakhoz és szamojéd megfelelőihez kapcsoljuk: A finn *nouse*-, amely *-ou*-jával feltétlenül a teljesebb hangalakot képviseli a *nosta*-val szemben, legegyszerűbben egy lativusi $*k$ ragos határozószóból magyarázható, mint amilyen pl. az osztyák *nōχ*. A problémát az okozza, hogy a mai finnben nincs *-s* igeképző, már pedig egy ilyenfajta magyarázat esetén az *-s*-t annak kellene tekintenünk. De talán nem is igeképző a szó *-s*-e, hanem egy további lativusrag, mint amilyen pl. az *ulos*, *ylös*, *pois* szavakban is van. Lativusi határozókból képzett ige több is van a finnben, pl. *ulostaa*, *poistaa*, *lähestyä*, (nyj.) *edestää*. Némi nehézséget okoz, hogy ezeknek az igéknek az intranzitív alakja *ulostua*, *poistua*. Az egykori $*noystaa$ (\rightarrow *nostaa*)-ból tehát *nostua*-t várnánk. Viszont az ige beilleszkehdhetett egy másik tranzitív — intranzitív sorba is: *päästää* — *päästä*, *lävistää* — *lävästä*, *haistaa* — *haista* stb. A $*noyse$ ~ $*noysta$ \rightarrow *nouse* ~ *nosta*-hangtani elkülönülésnek az lehet az oka, hogy a hármas mássalhangzó-torlódás miatt a $*noysta$ -ból ki kellett esnie a $*\gamma$ -nak, míg az egyszerűbb $*\gamma s$ -kapcsolat megmaradhatott, s a $*\gamma$ vokalizálódhatott. Vö. lentebb *säästää* ~ *säilyä*!

5. *poika*. A szó etimológiai megfelelési régóta ismeretesek. A SKES.-ben ezt az összeállítást találjuk: ? cser. *pü-*: *püeryə* 'mieshenkilö, poika'; votj., zürj. *pi* 'poika, lapsi, eläimen poikanen'; vog. *piγ*, *pōβ*, *pū* 'poika(nen)', *pīγ* (Steinitz, WogVok. 300); oszty. *pāγ* 'poika'; magyar *fi*, *fiú*. Collinder (CompGr. 413) $*pojka$ alakot rekonstruál, de az a véleményem, túlságosan is a finnre támaszkodik rekonstrukciójában. Nekem úgy tűnik, a finn *poika* *-ka* végződése képző, amely a többi nyelvi adatokban nincs meg. Nehéz lenne ugyanis elképzelni, hogy egy $*oi$ kettőshangzó az ugor nyelvekben rövid, sőt redukált magánhangzóra redukálódott volna! Nézetem szerint a legmegnyugtatóbb magyarázathoz akkor jutunk el, ha $*pāye$ vagy $*peye$ alakból indulunk ki. Mivel ismeretes, hogy a palato-veláris mássalhangzók zártabbá válást idézhetnek elő a környezetükben levő magánhangzóban (vö. Itkonen, FUF. XXIX, 331—332, Steinitz, FgrVok. 25, Mikolá, NéprNyelvtud. VIII, 23—31, N. Sebestyén Irén, NyK. LXVIII, 78—82), érthető lesz a vogul *pīγ* $\dot{\gamma}$ -je, s a permi és a magyar *i* is. A cseremiszi *ü* nemcsak zártabbá vált, hanem labiali-

zálódott is. A labializálódást a *p* és az $^x\gamma$ együttes hatása válthatta ki. A $^x\gamma$ labializáló hatására nézve vö. Steinitz, OstjVok. 112—113. A veláris finn *o* és osztják \bar{a} szintén a *p* és a $^x\gamma$ befolyásával magyarázható.

Ezek után már csak a finn *i* ($<^x\gamma$) problémája van hátra, s ez okozza a legtöbb nehézséget. Nem áll módomban itt részletesen megvizsgálni ezt a kérdést, csak egy másik, általában elfogadott etimológiára szeretnék hivatkozni, amellyel főntebb már foglalkoztunk, s amely sok tekintetben emlékeztet a *poika* etimológiájára. A finn *kauka-* szócsalád osztják megfelelői szintén γ -t tartalmaznak: V., Vj. *kõy* 'pitkä', *koyân* 'kauan'. A finn *-ka* ebben a szóban is képző, s előtte egy $^x\gamma$ vokalizálódott. Valószínűnek látszik, hogy a *kauka-* és a *poika* $^x\gamma$ -je már *u*, *i*-vé változott arra az időre, amikor a *-ka* közvetlen szomszédságába került. Hogy itt miért lett mély hangrendű szóban is *i* a $^x\gamma$ -ból, azt nem lehet biztosan tudni. Talán a szónak egy ideig megvolt az eredeti magas hangú variánsa is — ahol könnyebben végbe-mehetett a $^x\gamma > i$ változás —, s a két alak kölcsönös egymásra hatása eredményezte a mai *poika* szót.

6. *säilyä, säästää*. A finn *säästää* igét egy korábbi írásomban az osztj. V., Vj. *läyältä* 'warten; aufpassen, wache halten, besehen; im Auge behalten; sich hüten', Ni. *tawatta* 'warten; hüten (Vieh), sparsam anwenden, schonen' stb. ~ magyar *ó*, *óv* 'hüten, wahren' szavakhoz kapcsoltam (NéprNyelvtud. VIII, 27—28). Az etimológiát változatlanul fenntartom, noha az osztj. Vj. szókezdő *l-* ($<^x\text{s-}$) magyarázatot igényel. Azt hiszem, azért van a *läyäl-* igetőben a szó elején *i-* helyett *l-*, mert a szóban levő másik $^x\text{s-}$, amely szabályosan *l*-lé változott, magához hasonította a szókezdő $^x\text{s-}$ -t. A szibilánsoknál az efféle jelenség elég gyakori, vö. Collinder, CompGr. 60.

A *säästää* igéhez jelentéstanilag nagyon közel áll a *säilyä, säilyttää* igék családja. Lehetséges, hogy ez a jelentéstanilag rokonság nem véletlen, hanem a két szócsalád közös eredetének a következménye. A *säästä-* szó kialakulását (i. h.) a következőképpen vázoltam: $^x\text{säkes-} > ^x\text{säyestä-} > ^x\text{sääyestä-} > ^x\text{sääystä-} > \text{säästä-}$. A finn *ää* semmiképpen sem lehet eredeti, ilyen hanggal még azok sem számolnak, akik szerint az alapnyelvben voltak hosszú magánhangzók.

A *säilyä* igét — azt hiszem — vissza lehet vezetni egy $^x\text{säkel-}$ töre. Így a $^x\text{säkes-}$ és a $^x\text{säkel-}$ ugyanazon $^x\text{säke-}$ töböl származnék, de az egyik *-s*, a másik *-l* képzőt vett volna fel. Hogy a *säily-*ben az *-ä-* nem nyúlt meg, s a $^x\gamma$ - nem esett ki, hanem vokalizálódott, az talán abból adódik, hogy a *säästä-*ben egy időben hármass ($^x\text{-yst-}$) mássalhangzó-torlódás jött létre, míg a *säily-*ben csak kettős ($^x\text{-yl-}$). Kérdéses, hogy a *säily-* korábbi $^x\text{sääily-}$ ből való-e, vagy pedig itt elmaradt az *-ä-* nyúlása. A nyúlás elmaradása szintén gyakori, vö. pl. *käsi*.

7. *täi*. A szó etimológiája ismeretes. Collinder a FUV.-ban ezt az összeállítást adja: finn *täi*; lapp *dik'ke*; cser. *ti, tij*; votj. *täj*; zürj. *toj*; vog. *täyam*; osztj. *töytäm, teutäm*; magyar *tetü*. A CompGr.-ban (414) $^x\text{täje-}$ hangalakot rekonstruál. A szótárában megjegyzi, hogy a lapp és az ugor szavak talán nem tartoznak ide. A korai ősfinnre Itkonen is $^x\text{täje-}$ t tételez föl (FUF. XXX, 41), de a lapp szót csak abban az esetben véli ide tartozónak, ha az $^x\text{ti-kka}$ részekre (tőre és képzőre) bontható fel.

A $^x\text{täje}$ alakot véleményem szerint nem lehet a finnugor alapnyelvig visszavezetni, mert az ugor nyelvekben a $^x\text{j-}$ nek semmi nyoma nincs. Van bennük azonban $^x\text{-j-}$, amely viszont a finn-permi ágból hiányzik. Nem lehet-e ezt a finn-permi *j-*t és az ugor γ -t közös nevezőre hozni?

Véleményem szerint a nyugati finnugor nyelvek *j*-jét nagyobb nehézségek nélkül származtathatjuk egy korábbi $^x\gamma$ -ból, amely a keleti nyelvekben megmaradt.

A $*\gamma$ j -vé válását láthatjuk a finn *vie*- megfeleléseiben is: mord. *vije-*, *vijä-*; votj. *vajy-*; zürj. *vaj-* (vö. Collinder, CompGr. 106). Igaz viszont, hogy a *vie*- lapp megfelelése *kk*-t, tehát eredeti $*\gamma$ -ra mutató hangot tartalmaz: *vykka-*. A lappban tehát nincs példa a $*\gamma > j$ hangfejlődésre. Lehetséges azonban, hogy az eredeti palatoveláris ($*\gamma$, $*\eta$) a lappban *v*-t eredményezett, majd az kontrahálódott. A lapp *bivvâ-*, 'keep warm', *bik'ite-* 'to warm (subject:clothes)' igék eredeti $*\eta$ -t tartalmaznak (vö. Collinder, CompGr. 126), s ez arra mutat, hogy az $*\eta$ a lappban *v*-n keresztül eltűnhet. Ugyanez megtörténhetett a $*\gamma$ -ból keletkezett *v*-vel is. Ha tehát a lappban nem volt $*\gamma > j$ fejlődés — ami azért talán nem egészen lehetetlen —, akkor a finn-permi ágban külön nyelvi $*\gamma > j$, ill. $*\gamma > *v > \emptyset$ fejlődéssel számolhatunk.

BEITRÄGE ZUR GESCHICHTE DER FINNISCHEN DIPHTONGE

Von

T. MIKOLA

Der Verfasser behandelt die Etymologie der folgenden finnischen Wörter: *joutaa*~*johtaa*, *kauka-*, *löytää*, *nousta*~*nostaa*, *poika*, *säilyä*~*säästää*, *täi*.

1. Die von Budenz zusammengestellte Etymologie: ung. *jut*, wog. *ἰοχт* 'ankommen', ostj. *ἰογāt* 'kommen', finn. *joutaa*~*johtaa* kann man nach Auffassung des Verfassers auch weiterhin gelten lassen, denn es gibt keinen Einwand gegen die Verbindung der finnischen und ugrischen Wörter, da ung. *-t* auch ursprüngliches *-*kt*- vertreten kann.

2: Finn. *kauka-* wird aus **kaη•ka* abgeleitet und mit der Familie des ung. *hosszú* verbunden. Das ung. Wort dürfte aus *koη•s•* herkommen.

3. Finn. *löytää*, ung. *lel* sind vielleicht alte kausative Zeitwörter, und hängen mit ung. *le-nni*, finn. *lie-ne-* usw. zusammen.

4. Der Verf. nimmt an, dass finn. *nousta*, *nostaa* ein altes Adverbium enthalten (vergl. ostj. *ноχ* 'auf').

5. Das *i* des finn. Wortes *poika* stammt von $*\gamma$ ($< *k$) her. Das γ der obugrischen Wörter (wog. *piγ*, ostj. *pāγ*) entspricht nicht dem Suffix *-ka* des finnischen Wortes, sondern dem *i*.

6. Finn. *säilyä*, *säästää* hängen mit ostj. V. *läγәltä*, ung. *óv* zusammen. Das anlautende *l* im Vasjugan-Dialekt des Ostjakischen kann mit der assimilierenden Wirkung des inlautenden *l* geklärt werden.

7. Finn *täi* geht auf frg. **täγγ* zurück. Das finnisch-permische *i* stammt unmittelbar aus $*\gamma$. Dieses $*\gamma$ blieb im Obugrischen unverändert (wog. *tāγәm*, ostj. *tōγtәm*).